

Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek. *İki Kilise Arasında Binamaz: Karamanlıca Edebiyatta Dil, Kimlik ve Yeniden-Yazım* (İstanbul: Metis Yayınları, 2024)

Murat Cankara

Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0001-6675-5615, E-Mail: murat.cankara@asbu.edu.tr

Makale Türü Kitap Değerlendirme • Book Review

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Yerli ve Gayrimillî Bir Roman Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme Vesilesiyle

İki Kilise Arasında Binamaz: Karamanlıca Edebiyatta Dil, Kimlik ve Yeniden-Yazım, Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek'in 2014 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde Erol Köroğlu danışmanlığında savunduğu doktora tezine dayanıyor. Ancak bu, savunulur savunulmaz yayınlanan bir tez değil. Yaklaşık on yıl boyunca gözden geçirilmiş, müstakil makalelerle genişletilmiş ve adım adım kitaba dönüştürülmüş kapsamlı bir metin. Kitabın çekirdeğini, "bugün Manisa sınırlarında olan Kula'da 1820 yılında doğmuş[,] Türkçe konuşan, ancak bu dili Yunan harfleriyle yazan, Ortodoks-Hristiyan" Evangelinos Misailidis'in (ö. 1890) *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ı Cefakeş* romanı oluşturuyor.¹ 1871-72 yıllarında dört cilt halinde İstanbul'da yayınlanan bu roman ilk kez Robert Anhegger ve Vedat Günyol iş birliğiyile Latin harflerine aktarılarak 1986 yılında Cem Yayınları tarafından basılmıştı. Anhegger ve Günyol, bu ilk baskıda çok fazla imla hatası olduğunu belirtip 1988 yılında metnin gözden geçirilmiş yeni baskısını hazırlamışlardı. Son olarak da 2021 yılında, Peri Efe bu gözden geçirilmiş metni yeniden yayına hazırladı.² Misailidis'in romanı, konu hakkında 1990 yılında bir yazı kaleme alan Sula Boziş'in ilk kez dikkat çektiği üzere, İstanbullu bir Rum olan Grigoris Paleologos'un 1839 yılında Atina'da yayınlanan *O Polipathis* (cefakeş) metnine dayanıyor. *Temaşa'nın*³ keşfi ve kamuoyunun dikkatine sunuluşu ve ardından gelen tepkiler büyük ölçüde şu iki tartışma etrafında şekilleneğelmiş: "İlk Türkçe roman" ve

¹ Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz: Karamanlıca Edebiyatta Dil, Kimlik ve Yeniden-Yazım* (İstanbul: Metis Yayınları, 2024), 21-22.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Peri Efe, "Bu Baskı Üzerine Açıklayıcı Notlar," *Temaşa-yi Dünya ve Cefakâr u Cefakeş* içinde, ed. Robert Anhegger, Vedat Günyol ve Peri Efe (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 11-21.

³ Bu noktadan itibaren romanı kısaca *Temaşa* olarak adlandıracam.

“orijinallik/taklit”. Tahmin edilebileceği üzere, Ahmet Mithat’inkilerden⁴ önce yazılmış bir Türkçe roman keşfedilmiş olmasının heyecanı, kısa süre içerisinde, bu romanın aslında “değersiz bir kopya”, “bir taklit” olmasından kaynaklanan hayal kırıklığına dönüşüyor ve nihayetinde, *Temaşa*, Türk edebiyatı tarihlerine düşülen dipnotlarda kalakalıyor. İşte Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek’in okumakta olduğunuz değerlendirme yazısına konu olan kitabının arka planındaki roman ve tartışma bu.

Şimşek’in kitabı, Türkiye’de edebiyat çalışmaları alanında son çeyrek yüzyılda şekillenen bir geniş bağlama yerleştirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun edebî birikiminin yalnızca Osmanlı Türkçesiyle (yani Arap harfleriyle yazılan Türkçe) sınırlı bir biçimde ele alınmasına itiraz eden; imparatorluğun farklı dil, alfabe ve edebiyatlarını kucaklama çağrısı yapan; ulusal kanonu/kanonları sorgulayan ve bir “imparatorluk edebiyatı” kavramsallaştırmasının mümkün olup olmadığı sorusu üzerine kafa yormaya çalışan bir yaklaşım bu. Elbette bu yaklaşımın, dahası bu yaklaşımın ilgi alanına giren konuların, Türkiye’deki yüksek öğretim kurumları bünyesindeki Türk dili ve edebiyatı bölümlerinin tamamında karşılık bulduğunu söylemek mümkün değil. Gerçi “orijinal” konu, dolayısıyla da en azından geleneksel yaklaşıma göre, “çalışılmamış metin” bulmakta gitgide daha fazla zorlanan genç kuşaklar için iyi bir alternatif oldu Ermeni harfleriyle ve Yunan harfleriyle yazılmış Türkçe metinler. Nitekim bilhassa Türk dili alanında çalışanların bu metinler üzerine ürettiği yayın ve tezlerde bir artış gözlemleniyor. Ama yine de, daha ziyade, karşılaştırmalı edebiyatın kavram ve yöntemlerine açık, geleneksel yöntemlerin sorgulanabildiği, disiplinler sınırları aşmaya meyilli, ulusal kanonun dışında kalmış eser ve konuların da tez konusu edilebildiği bölümlerde gelişip serpilen bir bağlam bu. En somut karşılıklarından birini ise, Şimşek’in de atıfta bulunduğu *Tanzimat ve Edebiyat* başlıklı makale derlemesinde bulunduğunu söyleyebiliriz.⁵ Bu derlemede, Tanzimat sonrası Osmanlı kültürünün zenginliğine dikkat çeken, yerleşmiş yargıları sorgulatan, kanonun Osmanlı’nın farklı dil ve alfabelerini içerecek şekilde genişletilmesi için çağrıda bulunan yazılar var. İşte Şimşek’in kitabıyla, *Tanzimat ve Edebiyat*’ın yayımlanmasından tam 10 yıl sonra, bu çağrılar karşılığını buluyor. Bu çalışmayla, belki ilk kez, görmezden gelindiğinden, bir kenarda unutulduğundan yakındığımız kültürel çeşitliliğin nadide bir parçası üzerine şümulü bir monografi okuma şansına kavuşuyor, yitirilenden ya da bir kenarda unutuluverenden kastın ne olduğunu somut bir biçimde görüyoruz. Bu da, *Tanzimat ve Edebiyat*’tan sonra yeni bir aşamadır ve ardının Osmanlı’nın diğer dil ve alfabeleriyle çeşitlenerek gelmesi hem beklentimiz hem umudumuzdur.

Şimşek’in kitabının temelinde bir itiraz var: *Temaşa*’nın *Polipathis*’in basit bir taklidi, değersiz bir kopyası olduğu iddiasına itiraz. Genel olarak bakıldığında “Karamanlıca kurmaca eserler [...] çoğunlukla edebiyat tarihçileri tarafından göz ardı edilerek, ‘orijinal olmayan’, ‘taklit’, ‘ikincil dereceden’ metinler diye olumsuzlanmıştır ve edebi inceleme nesnesine dönüşmemişlerdir.”⁶

⁴ Metni yayına hazırlayan Anhegger ve Günyol, ilk baskıya yazdıkları önsözde, Türkiye’de o güne değin bilinen ilk iki romanın Ahmet Mithat’a ait olduğunu belirtiyorlar.

⁵ Fatih Altuğ ve Mehmet Fatih Uslu, ed., *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu’nda Modern Edebi Kültür* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014).

⁶ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 100.

Oysa Şimşek'e göre, "*Polipathis*'ten yaklaşık 30 yıl sonra yazılan" bu roman, onu "biçimsel, dilsel ve ideolojik olarak dönüştürmüş, [...] bambaşka bir zamanda, bambaşka bir toplumsal bağlamla farklı bir okur kitlesine sunmuş"tur.⁷ Diğer bir deyişle, bu kapsamlı çalışmayı tek bir mesele etrafında ele almak gerekse, işte bu iki metin arasındaki ilişki kitabın ana meşguliyetidir diyebiliriz.⁸ Burada önemli olan ve bu çalışmayı kıymetli kılan da, söz konusu dönüştürmenin "nasıl" olduğu. Zira Şimşek, aşağıda göstermeye çalışacağı üzere, meseleyi disiplinlerarası bir bakışla kuşatarak kurcalıyor. Yukarıda bu kitabı "şümulü" bir monografi olarak nitelememin sebebi de bu. (Bilhassa kavram ve kuram yardımıyla yakın okuma yapılan akademik tezlerde yıldan yıla daha az rastladığımız bir meziyet bu.) O nedenle bölüm bölüm gitmekte yarar var.

Kitap beş ana bölümden meydana geliyor. "Bir İmparatorluk Edebiyatı: Karamanlıca Edebi Üretim ve Evangelinos Misailidis" başlıklı bölüm kendi içinde beşe ayrılıyor: "Karamanlıca Edebi Üretim", "Osmanlı Çeviri Edebiyatında Bir Öncü: *Anatoli* Tefrikaları", "1888-99 Döneminde Yayınlananlar", "Dil ile Din Arasında 'Türkçe Konuşan Anadolu Ortodoks' Kimliği", "Karamanlıca Edebi Üretimde Evangelinos Misailidis'in Yeri". Başlıklardan da anlaşılacağı üzere, bu bölüm, kitap boyunca tartışılan meselelerin oturacağı zemini hazırlıyor. Bir yandan Yunan harfleriyle Türkçe yayın pratiği Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bir bağlama yerleştiriliyor ve "Karamanlıca" dendiğinde neyin kastedildiğine dair somut bilgi veriliyor. Bunun yanı sıra Evangelinos Misailidis'in kim olduğu ve on yıllar boyu yayınladığı *Anatoli*'nin nasıl bir gazete olduğuna dair bir çerçeve çiziliyor. Edebiyat sosyolojisinin ve tarihçiliğinin iç içe geçtiği bu bölümde aynı zamanda kitabın bütününe yayılan dil ve kimlik tartışmalarına da giriyoruz: Örneğin, "Türkçe konuşan Anadolu Ortodoksları"; kendilerini Türkçe ve Yunanca ya da Osmanlı ve Yunan kimlikleri ya da İslam ve Hristiyanlık ikilikleri bağlamında nerede konumlandırıyorlar? Kimlik ve dil tartışması yürütülürken "eşiklik" (*liminality*) kavramına atıfta bulunuyor Şimşek.⁹ Kitabın başlığındaki "İki Kilise Arasında Bînamaz"lık motifi metin boyunca "eşiklik" in yanı sıra "melezlik", "kavşak", "geçişkenlik" vb. kavramlarla da çeşitlenecek. Buradaki temel argüman şu: Birbirinden net sınırlarla ayrılmış ulus-devletler ve ulusal kültürler paradigmasından bakarak ne Misailidis'i ne *Anatoli*'yi ne Türkçe konuşan Anadolu Ortodoksları ne de bu kitabın konusu olan *Temaşa*'da olup bitenleri anlayabiliriz. Zaten başlıktaki "Bir İmparatorluk Edebiyatı" ifadesi de kitapta tartışılmayacak. Evangelinos Misailidis ya da ilk Türkçe roman *Akabi Hikâyesi*'nin yazarı Hovsep Vartanyan gibi çoğul kimlikli Osmanlıların dünyasının içine yerleştirilecek *Temaşa*.

⁷ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 31.

⁸ Aslında bu açıdan düşünüldüğünde, kitaba kaynaklık eden tezin başlığı içeriği daha iyi temsil ediyor: "Romanı 'İki Kilise Arasında Bînamaz' Kılmak: Karamanlıca Edebi Üretim, Evangelinos Misailidis ve Bir Yenidenyazım Örneği Olarak *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*." Elbette, yayın piyasasının dinamikleri düşünüldüğünde, bunun bir kitap için çok tercih edilir bir başlık olmadığını kabul etmek gerek.

⁹ Burada ufak bir not düşmekte yarar var. Kitapta, söz konusu kavram ilk kez siyaset kuramcısı Anne Norton tarafından ortaya atılmış gibi görünmekle beraber, aslında, kavramı ilke kez kullananlar Arnold van Gennep ve Victor Turner gibi antropologlar olup onu siyaset alanında ilk kez kullanan kişi Norton'dur. Bkz. Iver B. Neumann, "Introduction to the Forum on Liminality," *Review of International Studies* 38, no. 2 (Nisan 2012): 473-79, <https://doi.org/10.1017/S0260210511000817>.

İkinci bölümün başlığı: “*Temaşa-i Dünya ve Polipathis: İki Benzer Anlatı, İki Farklı Edebi Proje*”. Bu bölüm de kendi içinde ikiye ayrılıyor: “İki Önsöz: ‘Roman mı?’ *Mithistorie* mi yoksa ‘Halât-ı Hikâye’ mi?” ve “Farklılaşan Anlatıbilimsel Öğeler: Olay Örgüsü, Zaman, Mekân ve Kapanış”. Bu bölümde öncelikle şu sorudan hareket ediyor Şimşek: *Temaşa*’nın “Hacim olarak *Polipathis*’in neredeyse iki katı” olduğu düşünülürse, bu iki metni orijinal/kopya, orijinal/taklit, orijinal/çeviri, orijinal/uyarlama ikilikleriyle ele almak ne derece doğrudur?¹⁰ *Polipathis*’in yazarı Grigoris Paleologos’un yaşamı hakkında bilgi verdikten sonra da iki metnin önsözlerini mercek altına alarak hem yazarları tarafından nasıl konumlandırıldıklarını karşılaştırıyor hem de *Temaşa*’nın ön sözünde ne *Polipathis*’in ne de yazarının adının geçmemesinin olası nedenleri üzerinde düşünüyor. Burada tartışma “anonim”lik meselesine doğru çatalanıyor. İster sanatsal/entelektüel üretim için bugün anladığımız şekliyle “mülkiyet” kavramının yerleşmemiş olmasıyla ilişkilendirelim ister siyasi/toplumsal gerilimler ve kimlik çatışmasıyla, bu kitaba konu olan iki metnin ötesinde de önemli bir nokta bu. Örneğin, Şimşek’in de çalışmasında atıfta bulunduğu, 1851 yılında İstanbul’da Ermeni harfleriyle Türkçe basılan *Akabi Hikâyesi* anonim yayımlanmıştı. Muhtemeldir ki yazarı Hovsep Vartanyan (Türkçe literatürde genellikle “Vartan Paşa” olarak biliniyor) metninin dinî otoritenin tepkisini çekeceğini biliyordu. Nitekim roman, yayımlanmasından çok kısa süre sonra Vatikan tarafından yasaklanmış, çocuklardan ve gençlerden uzak tutularak evlere sokulmaması emredilmişti.¹¹ Şimşek, *Polipathis – Temaşa* ilişkisinde ise şu gerilimin altını çiziyor: “Paleologos Yunan aydınlanmasına ve Bağımsızlık Savaşı’na yakın duran bir yazardı”; *Polipathis*’te “Yunan bağımsızlığını öven bazı ifadelerin geçmesi ve [...] *Paleologos*’un bizzat 1821 sonrasında Yunan devletinin yeniden yapılandırılmasında devlet kademelerinde çalışarak önemli bir rol üstlenmiş olması, Misailidis’i onun ismini zikretmekten alıkoymuş olabilir.”¹² Oysa Paleologos’un aksine, Misailidis, “tipik bir Tanzimat aydını olarak değerlendirilebilir.”¹³ Yunanca yerine Türkçe yazmayı tercih ettiği *Temaşa*’nın

son bölümlerinde, Tanzimat reformlarıyla gerçekleşen kazanımlara yapılan vurgu ve ‘Tanzimat lezzetini almayan’ Yunanlar ve Yunan Krallığı’na karşı kullanılan mesafeli söylem, Misailidis’in *Polipathis*’i dönüşüme uğrattığı önemli noktalardan bir diğeridir. Özellikle anlatıda *Megali İdea* ideolojisinin bir parçası olan ‘İstanbul’un yeniden fethi’ düşüncesinin bir ‘divanelik’ olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir.¹⁴

Hülasa, kitabın ikinci bölümünde okura, Misailidis’in *Polipathis*’i alıp onu *Temaşa*’ya nasıl dönüştürdüğünü anlayabilmesi için gerekli anahtar veriliyor. Artık bu bölümde Şimşek’in “taklit” söylemi yerine önerdiği “yeniden yazım” devreye girecek. İlk iki bölümde sunulan ipuçlarının da yardımıyla, bu yeniden yazımın tam olarak “nasıl” gerçekleştiği ise kitabın geriye kalan üç

¹⁰ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 94.

¹¹ Murat Cankara, “Reading Akabi, (Re-)Writing History: On the Questions of Currency and Interpretation of Armeno-Turkish Fiction,” *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire* içinde, ed. Evangelia Balta (Istanbul: The ISIS Press, 2014), 63-65.

¹² Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 99.

¹³ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 84.

¹⁴ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 142.

bölümünde ayrıntılandırılacak. İkinci bölümde, ayrıca, Şimşek'in metni kuşatmaya çalışırken kullandığı kuram ve kavramlardan ikisiyle daha tanışıyoruz: çeviribilim ve anlatıbilim. Itamar Even-Zohar'ın "çoğuldizge" kuramı ya da Olga Boravaya'nın Ladino edebiyatını yeniden yazım bağlamında değerlendirdiği çalışması *Temaşa*'yı konumlandırırken Şimşek'e yol gösteriyor. Bir de elbette, metnin bütününde varlığını hissettiğimiz Gérard Genette var. Öte yandan, Misailidis'in yaptığını kuram ve kavramlara başvurmadan da sarıh bir biçimde açıklamak mümkün aslında:

Misailidis, *Polipathis*'i okudu, hatta onu kütüphanesine dahil etti çünkü ele aldığı meselelerle [meseleler?] ve metnin dinamik olay örgüsü muhtemelen ona cazip gelmişti. Malzemeyi kendi ihtiyaçlarına, toplumsal yapıya ve beklentiye göre dönüştürdü, eklemeler ve çıkarmalar yaptı ve ortaya çıkanın tamamen kendi ürünü olduğundan şüphe etmedi ya da böyle bir ayrımı önemsemedi. Nihayetinde ortada birçok geleneksel anlatıyla zenginleşmiş, yeni olay ve karakterler eklenmiş, üstelik bambaşka bir dil ve üslupla yazılmış "yeni" bir metin vardı.¹⁵

Elbette bu basit gibi görünen cümleleri kurabilmek, bu yeniden yazıma "yeni"liğini verenin ne olduğunu saptayıp anlamlandırabilmek o kadar kolay değil. Nitekim bu noktadan itibaren anlatıbilimin bazı temel kavramlarını kullanarak metne daha yakından bakmaya başlayacak Şimşek. İki metni yan yana koyarak *Temaşa*'nın hangi noktalarda *Polipathis*'teki olay örgüsünden saptığına, Misailidis'in hikâyeyi nasıl genişlettiğine, iki hikâyenin geçtiği mekânlar ve sona eriş biçimleri arasındaki farklılığa dikkat çekecek. Örneğin, Şimşek'in kitabın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılandıracağı şu fark çok önemli:

Polipathis'teki olayların daha çok İstanbul dışında geçtiği görülürken, *Temaşa-i Dünya*'da, Favini'nin [her iki romanın kahramanı] İstanbul'da bulunduğu zaman uzamış, Osmanlı ve özellikle [Anadolu?] coğrafyasına dair deneyimlere, Anadolu Ortodoks yaşantısına ve Tanzimat'la ilgili yorumlara metinde daha çok alan açılmıştır.¹⁶

Şimşek'in kitabının bütününde karşımıza çıkacak ve gerek tematik gerekse biçimsel ayrıntılarla çeşitlenecek ana motif de bu: İster kimlik meselesi ister mekân ister Tanzimat'a bakış ister beslendiği kaynaklar isterse de hikâyeyi bağlayış biçimi bakımından olsun; Misailidis kendisinden yaklaşık 30 yıl önce Paleologos'un yazmış olduğu romanı alacak, onun ana hatlarını koruyacak ancak onu "buralı", "yerli" bir metne dönüştürecek. Eğer "millî Türk edebiyatı" paradigmasından bakılırsa, yerli ve gayrimillî bir metin yazacak, tabiri caizse.

Şimşek'in çalışmasının geriye kalan üç bölümünü bir arada düşünebiliriz çünkü söz konusu bölümlerde Misailidis'in *Polipathis*'i nasıl yeniden işlediği, onu içerik ve biçim açısından nasıl yerlileştirdiği ayrıntılarıyla ele alınıyor: "*Temaşa-i Dünya*'da Anlamsal Dönüştürme", "*Temaşa-i Dünya*'da Yazınsal Dönüştürme", "*Temaşa-i Dünya*'da Türsel Çeşitlilik". Kitabın üçüncü bölümü kendi içinde ikiye ayrılıyor. İlk kısmın odağı kimlik meselesi. Bu yoğun bölümde, daha önce de değinilen, genelde Türkçe konuşan Anadolu Ortodoksların, özelde de Misailidis'in (dolayısıyla da *Temaşa*'nın) hangi kimlikler arasındaki fay hatları üzerinde yer aldıkları meselesi kurcalanıyor: Bir yanda Osmanlı tebaası Rum olmak, diğer yanda Helen ya da Grek; bir yanda Ortodoksluk

¹⁵ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*,104.

¹⁶ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*,120.

diğer yanda Hristiyan otoritesi; bir yanda Tanzimatçılık ve inşa edilmeye çalışılan Osmanlı vatandaşlığı diğer yanda yeni Yunan kimliği; bir yanda Antik Yunan'ın mirasçısı olarak Anadolu diğer yanda bağımsız Yunanistan; bir yanda taşralılık ve Karamanlık diğer yanda İstanbulluluk; bir yanda dindarlık diğer yanda aydınlanmacılık. Bölümün ikinci kısmında ise, kitabın bir önceki bölümündeki bir alt başlıkta ele alınan “*Temâşa-i Dünya*’da Zaman, Mekân, Kapanış” konusuna daha yakından bakılıyor.¹⁷ “Zaman” bakımından iki metin arasındaki en çarpıcı farklılıklardan biri Misailidis’in “Vaka-i Hayriye”ye kazandırdığı işlev: “*Polipathis*’te yalnızca iki yerde yeniçerilere atıfta bulunulması[na] ve bu atıfların anlatı zamanıyla ve tarihsel gerçeklikle tutarlı olması[na]” rağmen “Misailidis’in romanında gayrimüslimlere hakaret eden, kötü davranan, Osmanlı’nın nizamsızlığının atfedildiği ‘kötü adamlar’ büyük ölçüde yeniçerilerdir. Yazar, her fırsatta yeniçerilerin özellikle gayrimüslim ahaliye yaptıklarını anlatısına ilişirmiştir.”¹⁸ Üstelik Misailidis’in yeniçeri temsili hem kendi anlatısında zaman kullanımı hem de tarihsel gerçeklik bakımından tutarsızlıklara neden olur, yani anakroniktir. Bununla birlikte, Şimşek’e göre, Misailidis bu tavrıyla bir yandan Tanzimat reformlarını savunurken diğer yandan da “kamufle” edilmiş “keskin bir muhalefet” sergilemektedir. Dahası, “Misailidis’in toplumsal hafızada mevcut olan bu olumsuz yeniçeri imgesini, kendi metninde olay örgüsünü hareketlendiren ve anlatısına heyecan unsuru katan işlevsel bir edebi araç olarak kullandığı da söylenebilir.”¹⁹ Anakronik olma pahasına yeniçerileri romanında işlevselleştiren Misailidis’in *Polipathis*’i “kendi ideolojisi doğrultusunda” yeniden yazarken yaptığı değişikliklerden biri, yukarıda da bahsettiğim üzere, hikâyenin geçtiği mekândadır:

Misailidis, Favini’nin İstanbul’da bulunduğu zamanı yayarak anlatısında Osmanlı coğrafyasına dair deneyimlere, Anadolu Ortodoks yaşantısına ve özellikle Tanzimat’la ilgili yorumlara da alan açmış, [onlara?] daha geniş yer verme imkanını yaratmıştır. Aslında bu argümanın tam tersi de geçerli olabilir. Yazar, Favini’nin Osmanlı coğrafyasında deneyim alanını genişleterek, anlatı zamanının İstanbul ve Anadolu lehine uzamasını sağlamıştır.²⁰

Şimşek, Misailidis’in *Polipathis*’i yeniden yazarken Anadolu ve Osmanlı coğrafyasını daha fazla öne çıkarmasını yorumlarken Bahtin’in kronotop kavramını kullanıyor. Son olarak da, Misailidis’in *Polipathis*’i *Temaşa*’ya dönüştürürken yaptığı önemli bir değişiklik olarak hikâyenin kapanışına dikkat çekiyor. Önce kaynak metni alalım: “*Polipathis*’te romanın sonunda Favini’nin açık bir tercihi söz konusudur. Yeni kurulan Yunan Krallığı’nda yaşamak ve Yunan ulusunun bir bireyi olmak”; “Favini, [...] anlatıcının ifadesiyle ‘memurlar şehri’ (*ipalliloupoli*) olan Atina’yı bırakarak, anakaraya çok yakın bir ada olan Eğriboz’da bir çiftliğe yerleşir. Doğan çocuklarına

¹⁷ Burada Şimşek’in çalışmasının bütününe dair bir soruna dikkat çekmekte yarar var. Şimşek ele aldığı meseleyi o kadar farklı boyutlarıyla ve teoriyle/kavramla kuşatıyor ki, zaman zaman çakışmalardan ve tekrarlardan kaçınmıyor. “Zaman, Mekân, Kapanış” bu durumun en bariz örneklerinden biri. Şüphesiz, bu kadar yoğun ve şümlü bir metinde bundan kaçınılabılır miydi sorusu bakidir.

¹⁸ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 162-163.

¹⁹ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 164.

²⁰ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 174.

Favini'nin dedesinin adı olan Konstantinos'u koyarlar."²¹ Şimşek'e göre, bu final, "1844 yılında Yunan Krallığı'nın resmi ideolojisi olacak olan *Megali İdea*'yla", İstanbul'un yeniden fethi düşüncesiyle ilişkilendirilebilir.²² Buna karşılık Misailidis, *Polipathis*'i yeniden yazarken, iki önemli değişiklik yapmış. *Temaşa*'nın Favini'si Atina'da kalmıyor, İstanbul'a, Boğaziçi köylerinden birine yerleşip hayatının geri kalanını tarımla uğraşarak geçirmeye karar veriyor. Diğer değişiklik ise metnin yapısıyla ilgili. Bir de bakıyoruz ki, ben-anlatısı şeklinde ilerleyen *Temaşa*'nın anlatıcısı Favini değil de Misailidis'in kendisi. Tahmin edilebileceği üzere, bu bölümün bütününde de anlatıbilim kavramları (metnin anlamının taşıyıcısı olarak kapanış, üst-kurmaca vb.) önemli rol oynuyor.

İki Kilise Arasında Binamaz'ın dördüncü bölümü de kendi içinde ikiye ayrılıyor. İlk bölüm, *Temaşa* açısından merkezi bir mesele olan dil üzerine. Bölümün geri kalanında ise Misailidis'in *Polipathis*'i yeniden yazarken "geleneksel folklor türleri"ni metnin içine nasıl yerleştirdiği anlatıbilim kavramlarıyla ele alınmış. Şimşek'in ilk bölümde üzerine eğildiği dil meselesi merkezî, nitekim ortada yanıtlanması gereken önemli bir soru var: Misailidis *Temaşa*'yı niçin Yunan harflerini kullanarak Türkçe yazmayı tercih etti? Oysa öncülü, "*Polipathis*, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunancada ulusal bir dil olarak kavramsallaştırılan, bir tür Eski Yunancayı ifade eden *katharevusa* olarak yazılmıştı ve bu dil, dönemin halk tarafından konuşulan Yunancasından oldukça farklı, deyiş yerindeyse yeniden 'inşa edilmiş' bir dildi."²³ *Temaşa* ise hem Türkçe yazılıyor hem de dili, döneminin yazılı diline göre, daha "basit", daha "yerli". Metni ilk kez yayına hazırlayan Anhegger ve Günyol, romanın "İstanbul Türkçesine ayak uydurmuş bir kelime haznesini içerdiğinden, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin ise kimi kez halk telaffuzuna göre yazıldığından" söz ediyorlar; dahası, az sayıda Yunanca kelimenin kullanıldığı metinde "[b]ugün hâlâ gündelik Türkçede birçoğu kullanılan 200'den fazla deyim ve atasözü" bulunuyor.²⁴ Şimşek, Misailidis'in dil tercihini bir yandan kitabının önceki bölümlerinde mercek altına aldığı kimlik meselesiyle ilişkilendirirken diğer yandan da maddi, pratik gerekçelerle açıklıyor. "Yeni kurulan Yunan Devleti'nin en önemli ideolojik aygıtlarından biri olan Atina Üniversitesi'nin ilk öğrencilerinden" olan Misailidis, Yunan kimliğinin temel inşa taşı Yunancayı değil de "iki kere yabancı" bir dili, Türkçeyi, üstelik de Anadolu Ortodoksların yani taşralıların konuştuğu Türkçeyi tercih ederek net bir politik tercihte bulunuyor.²⁵ Dolayısıyla, *Temaşa*'da kullanılan dil ve alfabe, Misailidis'in Anadolu Ortodoksları bir yandan Yunan kimliğine bağlarken (Antik Yunan'ın kökü olarak Anadolu, Yunan alfabesi vb.) diğer yandan Osmanlılığa bağlama çabası ("yerleştirilmiş" dil, İslam/Türk kültüründen gelen folklorik malzeme vb.) bakımından çok önemlidir. Meselenin maddi tarafına baktığımızda ise Karamanlıca metinlerin potansiyel okur kitlesinin kimlerden oluştuğuna dikkat etmek gerekiyor. Şimşek bu konuya da özel bir alt bölüm

²¹ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 179.

²² Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 179-80.

²³ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 190.

²⁴ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 189.

²⁵ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 191.

ayırımış çalışmasında.²⁶ “Adi”, “açık”, “yavan”, “alessevi”, “kaba”, “avam” sıfatlarından hangisiyle birlikte kullanılmış olursa olsun, bu metinlerdeki Türkçeyi anlamaya çalışırken taşradan büyük kent merkezlerine iş gücünü, gittikçe genişleyen okul ağını, bilhassa Anadolu’nun Türkçe konuşan Ermeni ve Rum cemaatlerini hedef kitle olarak belirleyen misyoner faaliyetlerini (şimşek bu konuyu büyük ölçüde dışarıda bırakmış), nihayetinde de gitgide genişleyen okur kitlesini ve bu kitleyi doyuracak yayın ihtiyaını hesaba katmak gerekiyor. şimşek, bu konuları kurcalarken Karamanlıca metinlerin ünsüzlerinden, basında yer alan yazılardan ve kitapların arkasındaki abone listelerinden yararlanıyor. Muhtemelen çalışmanın sınırlarını çok aşacağı gerekçesiyle, söz konusu listelerde Ermeni, Yahudi, Müslüman/Türk ya da diğer milletlerden abonelerin varlığına/yokluğuna dair bir tartışmaya girilmemiş. İleride bu yönde bağımsız bir çalışma da son dönem Osmanlı kültür tarihi bakımından çok aydınlatıcı olacaktır.

Elbette *Temaşa*’nın dili başlı başına bir incelemeyi hak edecek kadar çok boyutlu bir konu. Öncelikle, son yıllarda daha fazla görünürlük kazanan Ermeni harfli Türkçe metinlerle karşılaştırma imkni sunuyor. şimşek bu karşılaştırmayı çok abartmadan, belli noktalarda konuya değinerek yapmış. Ancak Ermeni harfli Türkçe metinler üzerine son on yılda yapılan çalışmaların bilhassa dil konusunda içine yarayacak olanlarına, konunun daha fazla dallanıp budaklanmaması adına olsa gerek, değinmemiş.²⁷ Oysa bu tür bir karşılaştırmanın derinleşmesi, Müslüman/Türk münevverlerin dili sadeleştirme, daha doğrusu modern bir düzyazı dili haline getirme çabalarıyla birlikte düşünüldüğünde, Türkçenin toplumsal tarihine muazzam bir katkı olurdu. Aslında şimşek kitap boyunca olduğu gibi dil konusunda da meseleyi Müslüman/Türk münevverlerine bağlıyor. Bununla birlikte, bazı münevverler nezdinde Ermeni harfli Türkçe metinlerin Osmanlıca, yani Arap harfli Türkçe metinler için bir sadelik lt hline geldiği, dolayısıyla bu metinlerin Türk dilinin tarihinde bir itici güç olarak değerlendirilebileceği argümanına değinmiyor. Oysa bunu gündeme getirebilir, Karamanlıca metinler üzerinden bu iddiaya karşı çıkabilir ya da onu destekleyebilirdi. Son olarak, *Temaşa*’yı her tarafından kuşatmaya çalışan ve anlatıbilimden siyaset bilimine uzanan geniş bir ikincil literatürün kavramlarının yerli yerinde kullanıldığı bu çalışmada, dikkat çekici bir biçimde, dil ve alfabe seçimi konusundaki kuramsal/kavramsal literatüre hiç girilmiyor. Halbuki burada da minör edebiyat tartışmasından tutun da çift-dillilik / çift-alfabeliliğe kadar oldukça zengin bir birikim var. Üstelik meseleye Uzak Doğu, Hindistan ve Pakistan gibi Batı dışı kültürlerden de bakan bu literatür, kitabın başında vurgulanan çok-dilli, çok-alfabeli Osmanlı’yı yeni bir bakış aışısıyla gösterebilme potansiyeline sahip.

İki Kilise Arasında Binamaz’ın dördüncü bölümünün geriye kalan kısmında, yukarıda da belirttiğim üzere, Misailidis’in *Polipathis*’i *Temaşa*’ya dönüştürürken yararlandđı “geleneksel anlatı unsurları” anlatıbilim açışından ele alınıyor. şimşek bu son derece zengin malzemeyi e ayırmış: “atasözleri, deyimler, menkıbeler, anekdotlar, fıkralar, meseller, fabllar, maniler, şiirler,

²⁶ şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 200-206.

²⁷ Haziran 2018 ile Ocak 2021 tarihleri arasında *Toplumsal Tarih* dergisinde yayınlanan “Osmanlı’da Gayrimüslim Basından” köşesinde bilhassa Ermenilerin Türkçeyle ilişkileri konusunda epey malzeme var. Ayrıca, bkz. Murat Cankara, “ifte Maduniyet, ifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik,” *İLEF Dergisi* 2, no. 2 (2015): 105-30. <https://doi.org/10.24955/ilef.305309>

halk hikâyeleri, meddah anlatıları gibi çoğunlukla sözlü ve yazılı geleneksel folklor ürünleri olarak nitelendirilebileceğimiz anlatılar”; “ansiklopedi maddesi, ders kitabı ya da bir söylev parçası gibi açıklayıcı bir söylemin kullanıldığı ve çoğunlukla tarihsel, coğrafi, kültürel, vb. konularda açıklamaların yer aldığı pasajlar”; “on dokuzuncu yüzyılın yazılı geleneksel anlatılarında çok sık rastladığımız çerçeve hikâye tekniği”.²⁸ Bu üç öbeği *digression* (olay örgüsünde sapma) kavramı ışığında inceliyor ve metindeki sapmaların, *Temaşa*’yı öncülünden ayıran en önemli biçimsel özelliklerden biri olduğunu öne sürüyor. Burada söz konusu sapmaların eksiksiz bir dökümünü vermek gerekli ve mümkün değil ancak şu liste fikir verebilir:

Bizans edebiyatında dinsel içerikli bir tür olarak öne çıkan ve kilise babalarının, keşişlerin ya da bilginlerin hikâyelerinin anlatıldığı *paterikon*’lardan aktarılanlar[,] yine ayrı bir tür olarak değerlendirilebilecek, Ortodoks azizlerin yaşantılarını ve başlarından geçen olayların anlatıldığı *Sinaksarion*’a göndermeler, Müslüman din adamlarının menkıbeleri ya da onların yaşamlarından ibret alınacak hikâyeler, Yunan mitolojisi, eski Yunan tarihine ilişkin kahramanlık anlatıları, Bektaşî, Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa, Bilgiç Baba fıkraları, Hz. Ali hikâyeleri, Hz. Muhammed’den hadisler, Hazreti Solomon, Konfüçyus, Büyük İskender, Kapodistrias gibi devlet adamı ve alimlerin veciz sözleri, Zühre Hanım hikâyesi gibi Tıflî hikâyeleri, Ezop masalları, halk ve meddah hikâyeleri, şiirler, maniler, vb.²⁹

Şimşek bu sapmaları Walter Benjamin’in “hikâye anlatıcısı” kavramı ışığında değerlendiriyor ve Misailidis’in, bu olağanüstü çeşitlilikle neyi amaçladığı üzerine düşünüyor. Şimşek’e göre, yazar bu şekilde, biçimsel olarak, tıpkı sona yönelik bir anlatı kurmaya çalışmayan geleneksel bir hikâye anlatıcısı ya da bir performans sanatçısı gibi davranıyor. İçerik bakımından düşünüldüğünde ise, bir yandan kendi mesajını pekiştirirken bir yandan da yeniden yazdığı metinde bulunmayan içeriği, Anadolu Türkçe konuşan Ortodoksların yaşamını, tarihini ve bunlara dair görüşlerini -yer yer kamufle ederek- hikâyeye monte ediyor. Diğer bir deyişle, Misailidis, “Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait farklı kaynak ve geleneklerden beslenen sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden”, iç içe geçen ve okurunun aşına olduğu hikâyelerden örülü bir roman yazıyor. Üstelik, “Osmanlı gayrimüslimlerinin adaletsiz yaşam algılarını ortaya koymak üzere bir kamuflej olarak kullanılmaları iç içe hikâyeleme tekniğinin ilginç bir kullanımı olarak değerlendirilebilir.”³⁰

Şehnaz Şimşek’in bu hacimli monografisinin beşinci ve son bölümünün konusu, *Temaşa*’nın nasıl bir metinler ağı içerisinde şekillendiği ve hangi türlerle ilişkide olduğu. Ancak kitabın diğer bölümlerinde olduğu gibi burada da iş çatalanmış. Bir yanda tür ve kimlik meselesi mevcut. Şimşek burada romanın pikaresk türüyle bağlantısını mercek altına alıyor. Genellikle anti-kahraman özellikleri taşıyan bir ben-anlatıcı tarafından otobiyografik bakış açısıyla aktarılan pikaresk anlatılar, ağırlıklı olarak, *converso* olarak adlandırılan, “on altıncı yüzyılda İspanyol Engizisyonu tarafından şiddet ve baskı altında kalarak Hıristiyan olmaya zorlanan Yahudiler” tarafından kaleme alınmışlardır; dolayısıyla bastırılmış bir azınlık kimlik tarafından üretilen bu metinlerde “[m]esajlar karmaşık ve çoğul anlamlı şakaların, yan öykülerin, fablların, alaylı

²⁸ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 207.

²⁹ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 214-15.

³⁰ Şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 244-45.

sözlerin ardına saklanmıştır; çoğu zaman ahlaki açıdan mutlu bir sonla biten anlatılarda asıl söylenmek istenenler açıkça gösterilenden başka bir şeydir.”³¹ şimşek, tür ve kimlik meselesinin iç içe geçtiği bu durumla Misailidis’in *Temaşa*’sı arasındaki paralelliğe dikkat çekmiş:

16. yüzyılda dinlerini değiştirmek zorunda kalan Yahudilerin *converso* kimliğiyle hem Yahudi hem Hıristiyan özellikler taşıyan melez bir kimlik ve edebiyat üretmeleri gibi Misailidis de hem Müslüman çoğunluk içerisinde Ortodoks-Hıristiyan azınlığa mensup bir yazar olarak, hem de bu azınlığın içinde dahi çok da makbul sayılmayan Anadolu Ortodoks kimliğine dahil olarak *converso* edebiyatına koşut bir kimlik meselesinin edebi düzlemde de görünür olduğu bir metin üretmiştir.³²

İşte bu noktada, Ermeni harfli Türkçe ilk romanların de çoğunlukla Katolik mezhebine mensup Mehitarist Ermeniler tarafından yazıldığı gerçeğinden hareketle bir tartışmaya girilebilir, minör edebiyat kavramı biraz kurcalanabilirdi. Öte yandan, bölüm, bu sapmayı kaldıramayacak kadar yüklü. Geriye kalan kısımda bir yandan *Temaşa*’nın ilişki kurduğu yazılı kaynaklara değinilirken bir yandan da roman Bahtin’in karnaval, çok seslilik (*heteroglossia*) ve diyaloji kavramları çerçevesinde değerlendiriliyor. şimşek’in bu kavramları kullanırken kullandığı dil, kitabın geri kalanında olduğu gibi, ihtiyatlı. Aceleci yargılardan, metni zorla kavramın kalıplarına sığdırmaktan kaçınıyor: “Metinde, kutsal olan her şeye karşı yıkıcı bir tavır benimseyen karnavalesk üslup her anlamıyla ortaya konmasa da, halk nezdinde büyük ölçüde ‘kutsal’ olarak addedilen ve saygı uyandıran din adamlarına ‘karnavalesk bir saygısızlık’ gösterildiği söylenebilir.”³³ Bir yandan, bu ihtiyatlı dil, bilhassa edebiyata kuramsal ve kavramsal yaklaşımlarda hasret kaldığımız bir meziyet. Öte yandan, “edilebilir”, “denebilir” vb. fiiller birkaç kez art arda yinelendiğinde bunun okuru yadırgatabileceğini belirtmek gerek.

Netice itibarı ile, şimşek, Tanzimat romanının ikilikler üzerine inşa edilmiş dünyasına da atıfla, *Temaşa*’yı, “eşikteki” bir kimliğin ürettiği, “eşikteki” bir dünyanın dertlerinin anlatıldığı “eşikte” bir metin olarak okuyor:

yazar, Tanzimat romanlarının iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, vb. üzerine kurulu, ‘ya o ya öteki’ karşıtlıklarını kimlik meselesine de içkin olarak dönüştürüyor olabilir. Misailidis, ‘ya o ya öteki’ değil de yer değiştirme, iç içe geçme, dönüşme, aynı anda var olma, çokkimliklilik, vb. pek çok başka ilişki biçimiyle düşünölebiyecek ‘hem o hem öteki’/eşikte olma halini/hallerini, anlatıda tekrar eden unsurlarla vurguluyor denebilir.³⁴

İki Kilise Arasında Binamaz’ın sonuç bölümünde kitabın genel çerçevesi tekrarlanarak bazı önemli bulguların altı çizilmiş. Burada iki noktaya dikkat çekmekte yarar var. Belki en önemlisi şu: “Bu çalışmada, [...] *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*’i modem Türkçe edebiyat içerisinde konumlandırmaya çalıştım.”³⁵ Bu cümlemin çalışmayı iyi temsil etmediğini ve kendi kendine bir haksızlık yaptığı kanaatindeyim. Kitabın yaptığı tam olarak bu değil, bundan epey fazlası. İkincisi,

³¹ şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 255-56.

³² şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 257.

³³ şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 263.

³⁴ şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 267.

³⁵ şimşek, *İki Kilise Arasında Binamaz*, 270.

Temaşa'nın beslendiği kaynakları bir kez daha tekrarlarlarken sarf edilen şu sözler: “kurmacyayı yalnızca Batı'dan yapılan çeviri romanlarla sınırlandırmanın yeterli olma[dığı] [...] Dolayısıyla, bugün eski eser kataloglarında dinsel ya da kurmaca-dışı olarak kategorize edilen ya da başlıkları bu imaları taşıyan metinleri yeni okumalara açmanın gerekli[liği].”³⁶ Burada son derece önemli bir gerekliliğin altını çiziyor Şimşek. Eğer 19. Yüzyıl Osmanlı'sında üretilen kurmacayı anlamak istiyorsak, bugünkü anlayışımızla kurmaca-dışı olarak nitelendirdiğimiz metinlere de bakmak durumundayız.

Bu yazının başında Şehnaz Şimşek'in *İki Kilise Arasında Binamaz: Karamanlıca Edebiyatta Dil, Kimlik ve Yeniden-Yazım* kitabının Türkiye'deki kültür ve edebiyat alanında nasıl bir boşluğu doldurduğunu, dolayısıyla da ne kadar önemli bir katkı sağladığını belirtmişim. Bunları tekrarlamak lüzumsuz. Gerek kaynakları gerekse kapsamı ve yöntemi bakımından etkileyici bir çalışma bu. Şimşek yalnızca Karamanlıca süreli yayınlardan dinsel metinlere kadar geniş bir yelpazeye yayılan kaynak çeşitliliğiyle çalışmıyor, Yunanca literatürden de yararlanıyor. Kuşatıcı bir bakış açısı ortaya koyması, her fırsatta disiplin sınırlarının dışına çıkması ve bunu yaparken yüzeyselliğe düşmemesi, metni teoriye ya da olguyu kavrama sığdırmak için hoyrat davranmaması, bir gözünün mümkün merteye Osmanlı Müslüman/Türk münevverlerinde ya da Ermeni harfli Türkçe metinlerde olması yöntem bakımından önemli meziyetler. Bu hâliyle, bu kitabın bir tezler anası olması umulur. Onun yeni çalışmalara vesile olmasını teşvik etmek bu ve benzeri alanlarda çalışanlara düşen görevdir.

Öte yandan, bir çalışmaya hakkını verebilmek demek onunla ilgili eksiklikleri de (bu kitap özelinde daha ziyade fazlalıkları) dile getirmek demektir. Bunların bir kısmını yukarıda, konunun gerektirdiği yerlerde dile getirmeye çalıştım. Bununla birlikte kuşbakışı bir değerlendirme de yararlı olacaktır. Önce ufak tefekler. Gayet güzel bir basım olmakla birlikte, yazım hatası, düşük cümleler ve ifade sorunları bakımından, Metis Yayınları'ndan alışık olduğumuz yüksek standardın bir tık altında bir metin bu. Önümüzdeki baskılarda düzeltilmesi gerekenlerden bazıları: “tarımcılık”,³⁷ “Misailidis'in, *Polipathis*'te neredeyse bütün ayrıntıları ufak tefek farklar dışında aynen kullandığı”,³⁸ “Favini'nin bu okulla ilgili hatırladıkları hocalarının cahil ve küfürbaz olduğudur”,³⁹ “*Polipathis*'teki afyon tiryakisi karakterinin”,⁴⁰ “birçok biçiminden birinden ibarettir”,⁴¹ “Yazara göre, Tanzimat, Yunanistan'ın dahi söz konusu yönetim sıkıntılarını giderecek önemli bir değer olarak sunulmaktadır”,⁴² “... nüfus defterlerinin sıkı bir şekilde tutulmasını ve evlenirken verilen drahomanın kaldırılması gerektiğini belirtir”,⁴³ “zararlı olacağını

³⁶ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 277.

³⁷ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 94.

³⁸ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 106.

³⁹ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 190.

⁴⁰ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 114.

⁴¹ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 126.

⁴² Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 142.

⁴³ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 186.

muhafazakâr bir refleksle eleştirir”,⁴⁴ “... yanlış anlaşılma üzerine kurulu dil oyunları gibi Müslüman Türk Osmanlı kültüründen beslenen halk anlatılandır”,⁴⁵ “konuşma diliyle yazılış olması”,⁴⁶ “içerik atfettiği”,⁴⁷ “düşüncelerin ve mesajların da paralelindedir”,⁴⁸ “tezahür”.⁴⁹ Bu tür sorunların normalden biraz daha fazla olmasının muhtemel sebeplerinden bazıları kitabın yoğunluğu, üzerinde durduğu söylemsel çeşitlilik ve hakkında yazıldığı, yararlandığı metinlerin önemli bir bölümünün dilinin standart dışı olmasıdır. Kitabın uzman olmayan okura da hitap etmesinin planlandığı varsayılırsa, alıntılarda köşeli parantez içinde verilen (örneğin “saltanat-ı seniye”) ve verilmeyen (örneğin “hazf”) karşılıkları gözden geçirmek yararlı olabilirdi. Metnin yer yer “ben” diliyle tez dili (edilgen çatı) arasında bocalaması da üslubun güzelliğine ufak da olsa gölge düşürüyor. Kullanılan temel ve ikincil kaynaklar açısından son derece doyurucu bir çalışma bu. Öte yandan, bu tür “yeni” ve belli çevreler için olsa da bir ölçüde “popülerleşen” alanlarda, kitabın matbaaya gönderilmesinden okurla buluşmasına kadar geçen sürede bile yeni kaynaklar çıkabiliyor ortaya. Hele ki Şimşek’in çalışmasında olduğu gibi, yayın, uzun yıllara yayılan bir araştırma sürecine dayanıyorsa, güncel bir iki kaynağın gözden kaçması mümkün olabiliyor. Burada da bu durum söz konusu.

Son olarak, bunlar haricinde bu kitap hakkında dile getirebileceğim en temel eleştirinin gerekçesi, aynı zamanda metni övmek için gerekçelerimden biri. Tıpkı Misailidis’in Türkçe konuşan Anadolu Ortodoksların gerçeğini aktarabilmek için muazzam bir söylem ve anlatı çeşitliliğini bir araya getirmesi gibi, Şehnaz Şimşek de *Temaşa*’yı kuşatabilmek için onlarca kavramdan, teoriden yararlanıyor. Bu da pratikte iki soruna yol açmış. İlki, kaçınılmaz olarak çok tekrara düşüyor. Zira, örneğin, kimlik meselesini ele alırken metnin kapanışından söz edilmesi kaçınılmaz olduğu kadar tür konusunu ele alırken ya da anlatıbilimsel açıdan karşılaştırma yaparken de buna değinmek gerekiyor. İnceleme nesnesine bu kadar çok ve farklı cepheden bakıldığında da söz konusu tekrarlar biraz göze batıyor. Öyle ki, kitabın 140. ve 181. sayfalarında aynı alıntı (üstelik birinde 15 diğeri 16 satır olmak üzere ve aynı kaynaktan alınmış olmasına rağmen ufak da olsa farkla, diğeri bir deyişle hatayla) kullanılmış. İkinci ve daha temel sorun da şu: Her ne kadar tüm bunları taşıyan bir omurga (taklit söylemi yerine yeniden-yazım) olsa da, bu şekilde kitap, yer yer, *Temaşa* adlı romanın hangi kavramlarla incelenebileceğine dair bir kılavuza, bir tür el kitabına dönüşmüş. Benzer şekilde, döküm ve sınıflandırmanın yoğun olduğu bazı bölümlerde kitap tez formatına yaklaşıyor. Tüm bunları bir araya getirsek bile, ne bu kitabın ne de onu mümkün kılan araştırmanın değeri azalır elbette.

⁴⁴ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 186.

⁴⁵ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 189.

⁴⁶ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 205.

⁴⁷ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 222.

⁴⁸ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 222.

⁴⁹ Şimşek, *İki kilise Arasında Binamaz*, 226.

Kaynakça

- Altuğ, Fatih, ve Mehmet Fatih Uslu, ed. *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Cankara, Murat. “Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik.” *İLEF Dergisi* 2, no. 2 (2015): 105-30. <https://doi.org/10.24955/ilef.305309>
- . “Reading Akabi, (Re-)Writing History: On the Questions of Currency and Interpretation of Armeno-Turkish Fiction.” *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire* içinde, editör Evangelia Balta, 53-75. İstanbul: The ISIS Press, 2014.
- Efe, Peri. “Bu Baskı Üzerine Açıklayıcı Notlar.” *Tamaşa-yi Dünyâ ve Cefakâr u Cefakeş* içinde, editör Robert Anhegger, Vedat Günyol ve Peri Efe, 11-21. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Neumann, Iver B. “Introduction to the Forum on Liminality.” *Review of International Studies* 38, no. 2 (Nisan 2012): 473-79. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000817>.
- Şimşek, Şehnaz Şişmanoğlu. *İki Kilise Arasında Binamaz: Karamanlıca Edebiyatta Dil, Kimlik ve Yeniden-Yazım*. İstanbul: Metis Yayınları, 2024.